

บทที่ 2

ทฤษฎีและแนวคิดที่ใช้ในการวิจัย

บทนำ

ในบทที่แล้วเรากล่าวถึงปัญหาการพัฒนาประชาธิปไตยของไทย และแนวทางแก้ไขสำคัญ 2 แนวทาง โดยเฉพาะแนวทางในการนำหลักพุทธธรรมมาเป็นหลักเพื่อมองการเมืองและการพัฒนาประชาธิปไตย โดยการมองดังกล่าวนี้มองผ่านจากทัศนะของพระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) ซึ่งท่านเป็นผู้แตกฉานในพุทธธรรม เป็นปราชญ์ที่สามารถนำพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในศาสตร์สาขาต่าง ๆ ได้อย่างลึกซึ้ง ชัดเจน และเข้าใจได้ง่าย

ในบทที่ 2 นี้ จะแสดงถึงกรอบความคิด หรือทฤษฎีและแนวความคิดที่จะนำมาเป็นกรอบเพื่อศึกษาทัศนะของพระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) ในการมองถึงความสัมพันธ์ของตัวแปรหลักทั้ง 3 ตัว คือ พุทธธรรม การเมือง และการพัฒนาประชาธิปไตย ทฤษฎีและแนวความคิดที่จะใช้เพื่อการศึกษาดังกล่าว มีดังนี้

1. ความคิดทางการเมือง
2. การเมือง
3. ประชาธิปไตย
4. เสรีนิยม

1. ความคิดทางการเมือง

แนวคิดในเรื่องความคิดทางการเมืองมีนักการศึกษา เรื่องความคิดทางการเมืองให้ความหมายหรือทัศนะในเรื่องดังกล่าวหลายคน เช่น

Leo Strauss ปรมาจารย์ทางความคิดทางการเมือง ให้ความหมายความคิดทางการเมืองว่า

"ความคิดทางการเมือง คือ การสะท้อนความคิด หรือจินตนาการที่เป็นหลักเบื้องต้นทางการเมือง โดยมีเจตนาเพื่อสนับสนุนหรือป้องกันความคิด และความเชื่อเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรือเป็นความสนใจเฉพาะในกฎเกณฑ์ หรือนโยบายทางการเมืองอย่างใดอย่างหนึ่ง"¹

เอ็ม เจ อาร์มอน ได้ให้ความหมายความคิดทางการเมืองว่า

"ความคิดทางการเมืองเป็นการพยายามอธิบาย อ้างอิง หรือวิพากษ์วิจารณ์ด้านต่าง ๆ ของสัมพันธ์ทางการเมือง กล่าวคือ สัมพันธภาพระหว่างผู้ที่ปกครองกับผู้ที่ถูกปกครอง...สมาชิกสังคมทุกคนได้รับผลกระทบกระเทือนจากสัมพันธ์เหล่านี้ เขาได้รับอยู่แล้วเสมอมา และจะได้รับอยู่ต่อไปเสมอ เขาอาจให้ความสนใจต่อเรื่องราวมากหรือเพียงเล็กน้อย แต่เขาย่อมไม่อาจจะหนีข้อเท็จจริงที่ว่า สิ่งที่เขาเป็นอยู่และสิ่งที่เขากระทำเป็นสิ่งที่กำหนดขึ้นส่วนใหญ่ทีเดียว โดยระบบการเมืองที่คนประกอบเป็นส่วนหนึ่ง และพื้นฐานของระบบการเมืองก็คือ ความคิดทางการเมือง

ความคิดทางการเมือง มีจุดประสงค์ในการนำมาใช้เพื่อป้องกันหรือโจมตีการกระทำหรือสถาบันทางการเมือง โดยมีกฎทั่วไป 2 ประการ ในการประเมินความคิดทางการเมือง คือ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ Leo Strauss, What is Political Philosophy? and other Studies (Wespoint, Connecticut : Greenwood Press, 1973), p.9-15.

1. ความถูกต้องสมบูรณ์ของทฤษฎีการเมืองหนึ่ง ๆ มีส่วนสัมพันธ์อยู่กับสภาพแวดล้อมที่ทฤษฎีนั้นคิดกันขึ้นมา สัมพันธภาพระหว่างผู้ปกครองและผู้ถูกปกครอง ซึ่งปรากฏจากการก่อตั้งสถาบันการเมืองอย่างหนึ่ง โดยเฉพาะพร้อมทั้งหลักอุดมการณ์พื้นฐานนั้นน่าจะเหมาะสมกับภาวะอย่างหนึ่งโดยสมบูรณ์ แต่อาจไม่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมที่แตกต่างออกไป

2. ความคิดทางการเมืองเป็นเรื่องเกี่ยวกับข้ออ้างอิงทางศีลธรรม และข้อแตกต่างในความเห็นเรื่องจริยธรรมอาจมีได้อย่างกว้างขวาง นักคิดทางการเมืองส่วนมากซึ่งเราจะศึกษากันพยายามคิดทฤษฎีอันจะนำไปสู่ชีวิตที่ดีสำหรับบุคคล ข้อสรุปของนักทฤษฎีส่วนใหญ่จะขึ้นอยู่กับทัศนะของเขาในเรื่องธรรมชาติของมนุษย์ คนโดยธรรมชาติเห็นแก่ตัวหรือเห็นแก่ผู้อื่น... คนเราเสมอหรือไม่เสมอกัน ความเสมอภาคของคนแสดงออกในปัจเจกบุคคลทางใด”²

Eugene J. Meehan ให้ความหมายความคิดทางการเมืองว่า

“ความคิดทางการเมืองเป็นเรื่องของความคิดเห็นเชิงประเมินค่าทางการเมือง ซึ่งบางครั้งก็ไม่จำเป็นต้องเกี่ยวข้องกับเมืองที่เป็นจริง หรืออาจเป็นความคิดเห็นที่ยากแก่การทำให้เป็นจริงก็ได้ แม้ว่าการศึกษาคิดทางการเมืองจะเกี่ยวข้องกับการปรากฏการณ์ทางการเมืองในระดับหนึ่งก็ตาม”³

ศูนย์วิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

² เอ็ม เจ. ฮาร์มอน, ความคิดทางการเมืองจากเพลโตจนถึงปัจจุบัน, แปลโดย เสน่ห์ จามริก, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2510), หน้า 1-14.

³ Eugene J. Meehan, Contemporary Political Thought : A Critical Study Homewood, Illinois : The Dorsey Press, 1967), p.1 2.

สมบัติ จันทรวงศ์ และชัยอนันต์ สมุทวณิช ให้ความเห็นในเรื่องความคิดทาง
การเมืองว่า

"ความคิดทางการเมือง มักถูกกำหนดโดยสภาพการณ์ของสังคมรากฐานของความคิด
ทางการเมืองมักเกิดจากการที่นักคิดได้รับประโยชน์โดยตรง หรือจากการสังเกตสภาพการณ์
ที่เป็นอยู่ในสังคม จากการสังเกตและวิเคราะห์ธรรมชาติของมนุษย์ในสังคม...ความคิดทาง
การเมืองไม่ได้เกิดลอย ๆ ตัดขาดจากสังคม แม้จินตนาการของนักคิดเรื่องโลกพระศรีอารีย์
หรือ สังคมอุดมคติ ดังที่เรียกกันว่า utopian นั้น ก็เกิดขึ้นในลักษณะที่เป็นปฏิกิริยาจากสภาพ
สังคมที่เป็นอยู่ ความคิดทางการเมือง จึงได้รับอิทธิพลจากสภาพสังคมเสมอ...นอกจากนั้น
ความคิดทางการเมือง [ยัง] เป็นระบบความคิดที่เป็นแนวทางปฏิบัติที่ผู้มีส่วนร่วมทางการเมือง
ใช้เป็นเครื่องมือในการโจมตี หรือสนับสนุนสถาบันใดสถาบันหนึ่ง และต้องการแพร่ขยายให้
มวลชนรับรู้และปฏิบัติตาม...ความคิดทางการเมืองอาจเปลี่ยนแปลงไปได้ตามกาลสมัย ในกรณี
ที่ความเปลี่ยนแปลงทางสังคมมีมาก ความคิดทางการเมืองก็มักจะแปรเปลี่ยนไปด้วย ในสังคม
ที่มีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจมีน้อย เรามักจะพบว่า ความคิดทางการเมืองความคิดหนึ่งจะ
มีความต่อเนื่องอย่างมากคาบสมัย"

นิธิ เอียวศรีวงศ์ แสดงทัศนะเกี่ยวกับความคิดทั้งหลายของมนุษย์ว่า

"ความคิดทั้งหลาย รวมทั้งความคิดทางการเมือง มีปฏิสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมใน
สังคมหนึ่ง ๆ เสมอ กล่าวคือ ความคิดและสิ่งแวดล้อมในสังคมต่างปรุงแต่งซึ่งกันและกัน

* สมบัติ จันทรวงศ์ และชัยอนันต์ สมุทวณิช, ความคิดทางการเมืองและสังคม
ไทย (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บรรณกิจ, 2523), หน้า 3-4.

ตลอดเวลา ความคิดจึงไม่ได้เป็นภาพที่หยุดนิ่ง และยังเป็นส่วนหนึ่งที่จะกำหนดพฤติกรรมของมนุษย์อีกด้วย”^{๑๑}

วิทยา สุจริตชนารักษ์ กล่าวถึง ความคิดทางการเมืองไว้ว่า

“เมื่อกล่าวถึง “ความคิดทางการเมือง” (political thought) ของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง เราย่อมไม่อาจจะละเอียดต่อการพิจารณาถึงองค์ประกอบทางด้านสังคมซึ่งแวดล้อมตัวบุคคลผู้นั้นอยู่ได้ด้วยเหตุที่ว่า ความคิดทางการเมืองย่อมหล่อหลอมจากสภาพของแต่ละสังคม อันได้แก่ ปัจจัยทางด้านวัฒนธรรม ความเชื่อ ลักษณะของสังคม สภาพทางเศรษฐกิจ และรูปแบบของการปกครอง ซึ่งล้วนแต่มีผลต่อความคิดทางการเมืองในแง่ที่เป็นการให้เนื้อหาสาระตติธิบาย ตลอดจนเจตคติ และการแสดงออกในรูปธรรมของความคิดนั้น”^{๑๒}

จากแนวคิดเรื่องความคิดทางการเมืองที่กล่าวมาอาจจะสรุปได้ว่า “ความคิดทางการเมือง คือ ภาพสะท้อนความคิดที่มีความสำคัญทางการเมือง อันหล่อหลอมจากสภาพทางสังคมที่แวดล้อมบุคคลผู้นั้นอยู่ โดยเฉพาะปัจจัยทางวัฒนธรรม ความเชื่อ และในขณะเดียวกันบุคคลผู้มีความคิดทางการเมืองก็ต้องการเผยแพร่ความคิดตนให้ประชาชนได้รับรู้ และปฏิบัติตาม”

ศูนย์วิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^{๑๑} นิธิ เอียวศรีวงศ์, “การศึกษาประวัติความคิดของไทย”, วารสารธรรมศาสตร์ 11 (ธันวาคม 2525) : 42-48.

^{๑๒} วิทยา สุจริตชนารักษ์, “ลักษณะเด่นของความคิดทางการเมืองของไทย : ข้อสังเกตเบื้องต้น”, รัฐศาสตร์สาร ฉบับพิเศษ ครบรอบ 12 ปี (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, 2530) : 209.

2. การเมือง

แนวความคิดเกี่ยวกับการเมืองนั้น มีการศึกษากันมานาน โดยเฉพาะความหมายของคำว่า "การเมือง" ต่างยุคต่างสมัย ความหมายทางการเมืองก็เปลี่ยนไปเรื่อย ๆ ตามแต่สภาพแวดล้อมทางสังคมการเมือง ขณะนั้น ที่ทำให้นักรัฐศาสตร์มองเรื่องการเมืองไปในแง่ต่าง ๆ

นักศึกษารัฐศาสตร์ที่สำคัญที่กล่าวถึงความหมายของคำว่า การเมืองมี ดังนี้
 อริสโตเติล กล่าวถึง การเมืองว่าเป็นการใช้อำนาจหน้าที่เพื่อสาธารณะประโยชน์⁷
 อริสโตเติล แสดงทัศนะเกี่ยวกับการเมืองต่อไปว่า โดยธรรมชาติแล้วมนุษย์เป็นสัตว์การเมือง และด้วยเหตุนี้จึงต้องอาศัยอยู่รวมกันเป็นชุมชน และชุมชนที่มนุษย์มาร่วมกันนั้นก็มีการพัฒนาการขั้นสูงสุดเป็นชุมชนทางการเมือง เพื่อการมีชีวิตอยู่ที่ดี⁸ นั้น หมายความว่า มนุษย์จะสามารถทำให้ตัวมนุษย์เองไปถึงชีวิตที่ดีได้นั้นต้องอาศัย "การเมือง" ดังนั้น อริสโตเติล จึงกล่าวว่า "มนุษย์เป็นสัตว์การเมือง" และภารกิจหลักของกิจกรรมทางการเมือง ก็คือ การปกครอง และการดำรงรักษาความเป็นระเบียบเรียบร้อยในชุมชนการเมืองเพื่อนำมนุษย์ไปถึงชีวิตที่ดี

แมกซ์ เวเบอร์ (Max Weber) ได้สานต่อจากอริสโตเติลในเรื่องนี้ โดยเวเบอร์กล่าวว่า การเมืองเป็นกิจกรรมหรือแนวทางของรัฐ ไม่ใช่เป็นจุดหมายของรัฐ⁹ กิจกรรมของ

⁷ พลศักดิ์ จิรโกศิริ, การเมืองเบื้องต้น (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, 2524), หน้า 4.

⁸ Aristotle, The Politics, translated with notes by Ernest Barker (New York : Oxford University Press, 1962), p.6.

⁹ Max Weber, "Politics as a Vocation", in From Max Weber, edited by H.N.Gert and C. Wright Mills (New York : Oxford University Press, 1946), p.77-78.

รัฐที่ว่านั้น หมายถึง การต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจเพื่อสามารถแบ่งสรรอำนาจหน้าที่ระหว่างบุคคล หรือกลุ่มบุคคลหรือระหว่างส่วนย่อย ๆ (เช่น สถาบันทางสังคม ฯลฯ) ภายในรัฐนั้น ¹⁰
 ...ตั้งนั้น ความหมายของคำว่า "การเมือง" ของเวเบอร์ จึงไม่ใช่หมายถึงแต่เพียงการใช้อำนาจหน้าที่เพื่อสาธารณประโยชน์โดยชอบธรรมเท่านั้น แต่การใช้อำนาจนั้นยังต้องเป็นไปอย่างต่อเนืองภายในอาณาเขตที่กำหนดไว้อย่างแน่นอนสัมพันธ์สภาพของอำนาจหน้าที่ จึงเป็นลักษณะสำคัญอย่างหนึ่งของชุมชนทางการเมือง ¹¹

Encyclopedia of Social Sciences ให้ความหมาย "การเมือง" ว่า
 "การเมืองเป็นคำที่ครอบคลุมถึงขอบเขตทั้งหมดของชีวิตและพฤติกรรมทางการเมือง รวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับปัจเจกบุคคล...การเมืองนั้นรวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างรัฐและหน่วยย่อย ๆ ทางการเมืองของรัฐและระหว่างรัฐกับรัฐอื่น ๆ" ¹²

David Easton นักรัฐศาสตร์ผู้มีชื่อเสียง กำหนดความหมายของการเมืองว่า หมายถึง "กระบวนการใช้อำนาจหน้าที่จัดสรรสิ่งที่มีคุณค่าภายในสังคม" ¹³ โดย Easton กล่าวว่า "กิจกรรมที่อยู่ในเขตแดนของระบบการเมืองก็คือ กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการจัดสรรสิ่งที่มีคุณค่าเพื่อสังคม โดยมีอำนาจบังคับให้มีการปฏิบัติตามการจัดสรรนั้น" (authoritative allocation of value for society) ¹⁴

¹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 78.

¹¹ พลศักดิ์ จิตรไกรศิริ, การเมืองเบื้องต้น, หน้า 5.

¹² Encyclopedia of the Social Sciences (Canada : The Macmillan, 1950), p.224-225.

¹³ David Easton, The Political System (New York:S.W.,1971), p.129-141.

¹⁴ David Easton, A Framework for Political Analysis (Englewood Cliffs, N.J. : Prentice - Hall, Inc,1965) p.5.

Harold D.Lasswell กล่าวถึงนิยามการเมืองอย่างน่าสนใจว่า การเมืองเป็นการศึกษาถึงใครได้อะไร เมื่อไร และอย่างไร หรือเป็นการศึกษาเกี่ยวกับการใช้อิทธิพลและผู้มีอิทธิพล¹⁵ และถือว่าการกระทำทางการเมืองเป็นการกระทำให้เห็นเป็นภาพแห่งอำนาจได้¹⁶

Bernard Crick ให้ความหมายการเมืองว่า คือกิจกรรมซึ่งผลประโยชน์ที่แตกต่างกัน ซึ่งรวมอยู่ในหน่วยการปกครองหนึ่ง ๆ ได้รับการประสานประโยชน์ โดยได้รับโอกาสที่จะร่วมมืออำนาจตามสัดส่วนของความสำคัญของกลุ่ม ทั้งนี้ เป็นไปเพื่อสวัสดิภาพและการคงอยู่ของสังคมโดยรวม¹⁷

กระมล ทองธรรมชาติ ได้ให้ความหมายของการเมืองว่า การเมือง หมายถึง การที่บุคคลหรือกลุ่มบุคคลในสังคม ซึ่งอาจมีผลประโยชน์ร่วมกัน หรืออาจขัดแย้งกันหรือมีความคิดเห็นที่แตกต่างกันไม่ลงรอยกัน ทำการต่อสู้กันเพื่อสรรหาบุคคลเข้าไปทำหน้าที่ปกครองแทนพวกเขา และหรือเพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจที่จะบังคับศาลให้พวกเขาสามารถตัดสินใจในเรื่องผลประโยชน์ของส่วนรวมได้โดยชอบธรรม¹⁸

¹⁵ Harold D.Lasswell, Politic : Who Gets What, When and How (New York : McGraw-Hill Company, 1963).ch.1.

¹⁶ Harold D.Lasswell and Abraham Kaplan, Power and Society (New Haven : Yale University Press, 1960).p.14,240.

¹⁷ Bernard Crick, In Defence of Politics (Harmonsworth, Middlesex : Panguin Books, 1964),p.21.

¹⁸ กระมล ทองธรรมชาติ, "การเมืองคืออะไร", วารสารสังคมศาสตร์ (กรกฎาคม, 2515), : 122.

ช็อนนันต์ สมุทวณิช ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับการเมืองว่า

"ธรรมชาติของการเมือง คือ ความแตกต่างที่มีอยู่ในกลุ่มต่าง ๆ แล้วกลุ่มเหล่านี้จะต้องเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกัน เพราะต่างก็มีเป้าหมายร่วมกันอย่างหนึ่ง คือ ความอยู่รอด กลุ่มเหล่านี้เคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ดังนั้น กติการและรูปแบบของปฏิสัมพันธ์ทางการเมืองจึงไม่อาจกำหนดให้แน่นอนตายตัวได้อย่างคงที่ โดยไม่เปลี่ยนแปลงได้ ในแง่นี้ การเมืองจึงไม่ควรเป็นเรื่องของหลักการตายตัวที่ต้องมุ่งบรรลุถึงในอนาคต หรือไม่ใช่หลักประเพณีดั้งเดิมที่จะต้องสงวนรักษาโดยไม่แก้ไขเปลี่ยนแปลงการเมืองเป็นกิจกรรมทางสังคม ซึ่งมีหน้าที่ในการรักษาสังคม. แต่มีใช้ด้วยวิธีการบังคับ แต่ด้วยวิธีการปรับปรุงและประสานประโยชน์กันต่างหาก¹⁹

...การเมืองต้องการคนที่จะปฏิบัติการได้อย่างมีอิสระ แต่คนไม่อาจจะปฏิบัติการได้อย่างมีอิสระได้ถ้าปราศจากการเมือง...การเมืองเป็นวิธีการปกครองสังคมที่มีความแตกต่างมีการแบ่งแยกโดยการละเว้นที่จะใช้ความรุนแรงนี้คือธรรมชาติของการเมือง และนี่เป็นความหมายที่แท้จริงของคำว่า "การเมือง"²⁰

3. ประชาธิปไตย

"ประชาธิปไตย" คำ ๆ นี้เรียกได้ว่า มีคนกล่าวถึงทุกวัน สำหรับประเทศไทยเรารู้จักคำ ๆ นี้มาอย่างน้อยก็คือ เมื่อหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 กว่า 60 ปีแล้วที่เราได้ยินคำ ๆ นี้ แต่อย่างไรก็ตามเราก็คงคลุมเครืออยู่ว่า คำ ๆ นี้ หมายถึงอะไรกันแน่ นักวิชาการหลายคนพยายามให้คำจำกัดความของคำว่า "ประชาธิปไตย" ไว้ดังนี้

¹⁹ ช็อนนันต์ สมุทวณิช, การเมือง, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ:สำนักพิมพ์บรรณกิจ, 2523), หน้า 19-20.

²⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 21.

กนก วงษ์ตระหง่าน ได้ให้คำจำกัดความของประชาธิปไตย (ตะวันตก) ผ่านการวิเคราะห์นักปราชญ์สำคัญ 2 คน คือ เพลโต (Plato) และอริสโตเติล (Aristotle) จนได้นิยามประชาธิปไตยแบบตะวันตกว่า

"ประชาธิปไตย เป็นการปกครองเพื่อประชาชนส่วนรวม โดยมีกระบวนการที่จะให้ประชาชนสามารถเข้ามา หรือส่งตัวแทนเข้ามาทำหน้าที่ตรวจสอบและควบคุมให้การใช้อำนาจในการปกครองเป็นไปตามที่ประชาชนโดยส่วนรวมต้องการ"²¹

กนก วงษ์ตระหง่าน กล่าวต่อไปว่า การจะเป็นประชาธิปไตยตามความหมายของตะวันตกนั้นจะต้องมีประชาธิปไตยใน 2 มิติ พร้อม ๆ กัน จะขาดมิติใดมิติหนึ่งไม่ได้ มิติทั้ง 2 ของประชาธิปไตยนี้จะต้องมีจุดหมายหรือหลักการของประชาธิปไตย กล่าวคือ การใช้อำนาจของประชาธิปไตยนี้จะต้องมีจุดหมายเพื่อประชาชนโดยส่วนรวม แนวคิดนี้วิเคราะห์จากเพลโต อาจเรียกว่าเป็น "หลักการประชาธิปไตย" (principle democracy) หรืออาจเรียกว่า ประชาธิปไตยแบบเพลโต (Platonic democracy) ก็ได้ มิติที่สอง คือ มิติทางกระบวนการหรือรูปแบบของประชาธิปไตย กล่าวคือ กระบวนการหรือขั้นตอนของการใช้อำนาจของประชาธิปไตยที่จะต้องให้คนจำนวนมากสามารถที่จะเลือกให้การใช้อำนาจเป็นไปตามที่ตนต้องการ แนวคิดนี้วิเคราะห์จากอริสโตเติล อาจเรียกว่า "กระบวนการประชาธิปไตย" (process democracy)²² และแม้ว่าแนวความคิดเกี่ยวกับประชาธิปไตยของตะวันตกนี้จะเปลี่ยนแปลงไปตามสมัยเพื่อให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของแต่ละสมัยก็ตาม แนวความคิดก็ไม่ได้หันเหออกจากหลักคิดเบื้องต้นที่เพลโตและอริสโตเติลได้ตั้งไว้เลย²³

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

²¹ กนก วงษ์ตระหง่าน, การเมืองในระบอบประชาธิปไตย ฉบับปรับปรุง (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528), หน้า 46.

²² เรื่องเดียวกัน, หน้า 45-46.

²³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 49.

วิสุทธิ โปธิ์แทน ได้ให้ความหมายของประชาธิปไตยว่า

"ระบอบประชาธิปไตย หมายถึงระบอบการเมืองการปกครองรูปหนึ่งที่มีรัฐบาลซึ่งรับผิดชอบและสนองตอบต่อความต้องการของประชาชน รัฐบาลนี้ประกอบด้วยบุคคลอันเป็นตัวแทนของประชาชน ที่ประชาชนให้ความยินยอมหรือเห็นชอบ โดยผ่านกระบวนการเลือกตั้งที่แท้จริงและเป็นไปอย่างเสรี ซึ่งมีกำหนดเวลาที่แน่นอน อีกทั้งยังยึดหลักความเสมอภาคและทั่วถึงในการเลือก นอกจากนี้ยังเป็นรัฐบาลที่ปกครองโดยยึดหลักนิติธรรม อันกำหนดถึงสิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาคและความยุติธรรมในหมู่ประชาชนดำเนินการปกครอง โดยถือหลักเสียงข้างมากที่เคารพสิทธิของฝ่ายข้างน้อย และกำหนดหลักเกณฑ์เกี่ยวกับการดำเนินงาน ตลอดจนการสืบทอดตำแหน่งที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งความยินยอมพร้อมใจของประชาชน ตามหลักของอำนาจอธิปไตยของปวงชน"²⁴

ชัยอนันต์ สมุทวณิช ได้กล่าวถึงแนวคิดในเรื่องประชาธิปไตยอย่างค่อนข้างจะชัดเจน อาจจะสังเกตได้จากวิทยานิพนธ์เล่มใดที่เกี่ยวข้องกับประชาธิปไตย แล้วมักจะคัดเอาความคิดเห็นของชัยอนันต์ ที่กล่าวไว้ใน หนังสือ ประชาธิปไตย สังคมนิยม คอมมิวนิสต์กับการเมืองไทย ไว้เกือบทุกเล่ม เพราะว่าแนวคิดประชาธิปไตยที่ชัยอนันต์แสดงนั้นชัดเจน เป็นลำดับ และแยกประเภทได้อย่างครอบคลุมเนื้อหาของประชาธิปไตย กล่าวคือ ชัยอนันต์ ได้ให้ความหมายของประชาธิปไตยเป็น 3 ฐานะ คือ²⁵

ศูนย์วิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

²⁴ วิสุทธิ โปธิ์แทน, ประชาธิปไตย: แนวความคิดและตัวแปรประเทศประชาธิปไตย ใน อนุคมคติ (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2524), หน้า 48-49.

²⁵ ชัยอนันต์ สมุทวณิช, ประชาธิปไตย สังคมนิยม คอมมิวนิสต์ กับการเมืองไทย (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิเศษ, 2519), หน้า 2-23 และ ชัยอนันต์ สมุทวณิช, วิชาลัทธิการเมือง ส.033 (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, 2519), หน้า 12-34.

1. ในฐานะที่เป็นแนวคิดอันเป็นอุดมคติ
2. ในฐานะที่เป็นระบบการเมือง
3. ในฐานะที่เป็นวิถีชีวิต

1. ประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นแนวคิดอันเป็นอุดมคติ

ประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นอุดมคติ คือ การยึดมั่นว่าการปกครองที่ดีที่สุด หรือการปกครองในอุดมคตินั้นจะต้องเป็นการปกครองที่เห็นความสำคัญของประชาชนไม่ใช่บุคคลคนเดียว กลุ่มบุคคลหรือส่วนใดส่วนหนึ่งเพียงส่วนเดียวของสังคม วาทะของประธานาธิบดีลินคอล์นแสดงให้เห็นถึงอุดมคติของประชาธิปไตยอย่างชัดเจนที่ว่า "ประชาธิปไตยเป็นการปกครองของประชาชน โดยประชาชน เพื่อประชาชน" และนอกจากนั้นประชาธิปไตยในฐานะอุดมการณ์ยังรวมไปถึงแนวคิดหลักเกี่ยวกับมนุษย์ ซึ่งเป็นพื้นฐานของแนวคิดประชาธิปไตยสมัยใหม่ ดังนี้

1. การมีศรัทธาในความสามารถของมนุษย์ ในสติปัญญา การรู้จักใช้เหตุผล การยึดหลักเหตุผลด้วยวิธีการทดสอบค้นหาตามแบบวิทยาศาสตร์ ตลอดจนการมองมนุษย์ในแง่ที่ว่าสามารถร่วมมือกันทำงานเพื่อความสุขส่วนรวมได้ นั้นหมายความว่า มนุษย์ทุกคนสามารถเข้าใจในเหตุผล และใช้สติปัญญาที่จะเลือกได้ว่า อะไรเป็นสิ่งที่เป็นคนและเป็นโทษแก่เขา โดยไม่จำเป็นต้องมีคนอื่นมาตัดสินใจแทนให้

2. ความเชื่อในความเป็นอิสระและเสรีภาพของมนุษย์ เป็นผลมาจากอุดมคติข้อที่ 1 ที่ว่ามนุษย์รู้จักใช้เหตุผล และการค้นหาสิ่งที่พึงปรารถนาในการใช้ชีวิตร่วมกัน ทำให้เกิดความเชื่อในความเป็นอิสระและเสรีภาพของมนุษย์ ความเป็นอิสระหมายถึง ความสามารถที่จะเลือกใช้ชีวิต กระทำการหรือไม่กระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งได้ด้วยตนเอง และต้องผูกพันรับผิดชอบในสิ่งที่ได้ทำไปแล้ว และในการค้นหาข้อเท็จจริงที่เกี่ยวข้องกับปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคม ทำให้เกิดความคิดสนับสุนเสรีภาพในด้านต่าง ๆ เพื่อหาข้อเท็จจริงแก้ไขปัญหามาร่วมกันได้

3. การยอมรับให้ความเท่าเทียมกันของคน เป็นความเท่าเทียมกัน เสมอภาคกัน ตามกฎหมาย และทางการเมือง

4. อำนาจอสูงสุดในการปกครองในการตัดสินใจปัญหาสำคัญของสังคมอยู่ที่ปวงชนมาจากปวงชน (popular sovereignty) โดยมีการมอบอำนาจให้กับตัวแทน เจ้าหน้าที่ของรัฐหรือองค์กร เช่น ศาล เป็นผู้ใช้อำนาจนั้น โดยประชาชนเป็นผู้กำหนดขอบเขตของการใช้อำนาจนั้น

5. อำนาจอันชอบธรรมในการปกครองของรัฐบาลเกิดจากความยินยอม (consent) ของประชาชน

6. สิทธิในการคัดค้านและล้มล้างรัฐบาล (the right to dissent, the right to revolt) เนื่องจากรัฐเป็นเพียงอุปกรณ์ที่ช่วยให้คนในสังคมบรรลุถึงความสุขสมบูรณ์ และรัฐอยู่ได้ก็โดยมีวัตถุประสงค์ในการคุ้มครองชีวิต ทรัพย์สิน และช่วยให้คนสามารถแสวงหาความสุขได้ ดังนั้น ประชาชนจึงมีสิทธิเต็มที่ในการต่อต้านรัฐบาลที่ไม่ปฏิบัติตามจุดมุ่งหมายดังกล่าว

2. ประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นระบบการเมือง

ประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นระบบการเมือง คือ การจัดรูปแบบการปกครองกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันทางการเมือง ขบวนการ อำนาจ และหน้าที่ของสถาบันทางการเมือง ตลอดจนวิธีการที่ใช้ในการตัดสินใจข้อขัดแย้งในทางปฏิบัติตามแนวความคิดประชาธิปไตย

ในทางปฏิบัติแล้วรูปแบบและวิธีการประชาธิปไตย ซึ่งเรียกกันว่าระบบการเมืองแบบประชาธิปไตยนั้น อาจมีข้อแตกต่างปลีกย่อยออกไปในรายละเอียดตามความเหมาะสมของสถานการณ์แต่ละสังคม เช่น บางประเทศนำวิธีการออกเสียงประชามติมาใช้ ขณะที่บางประเทศไม่ได้นำมาใช้ บางประเทศใช้ระบบเสียงข้างมากหลายแบบ ทั้งแบบธรรมดา (simple majority) หรือบางประเทศใช้เสียงข้างมากเด็ดขาด (absolute majority) หรือเสียงข้างมากพิเศษ บางระบบก็แยกความสัมพันธ์ระหว่างฝ่ายบริหาร และฝ่ายนิติบัญญัติ บางประเทศใช้วิธีการที่ให้ฝ่ายบริหารมาจากฝ่ายนิติบัญญัติ บางประเทศใช้ 2 สภา บางประเทศใช้สภาเดียว เป็นต้น แต่อย่างไรก็ดี ระบบการเมืองที่จะเรียกได้ว่าเป็นประชาธิปไตยนั้น อย่างน้อยจะต้องมีลักษณะตามเกณฑ์สำคัญ

3. ประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นวิถีชีวิต

การจะมีประชาธิปไตยที่สมบูรณ์นั้น มีแต่อุดมการณ์ประชาธิปไตย และรูปแบบการปกครองนั้นไม่เพียงพอ เพราะอุดมการณ์ที่วาดหวังไว้ก็อาจเป็นแค่ความฝันอันล่องลอย ส่วนรูปแบบที่เกิดขึ้นมารองรับก็อาจเป็นแค่รูปแบบ โดยไม่มีเนื้อหาอยู่ด้วย ดังนั้น ประชาธิปไตยจะเกิดขึ้นได้ต้องมีปัจจัยที่ 3 ประกอบพร้อมด้วย คือ การที่คนในสังคมมีจิตใจ มีค่านิยม มีบุคลิกภาพ และวิถีทางการดำเนินชีวิตที่เป็นประชาธิปไตย วิถีชีวิตของคนในสังคมทุกระดับที่มีลักษณะเป็นประชาธิปไตยจะช่วยส่งเสริมเกื้อกูลระบบการเมืองแบบประชาธิปไตยให้มีเนื้อหาของประชาธิปไตย

วิถีชีวิตที่เป็นประชาธิปไตยนี้เกี่ยวข้องกับบุคลิกภาพที่เป็นประชาธิปไตย (democratic personality) โดยตรง ผู้มีบุคลิกภาพที่เป็นประชาธิปไตยนั้นได้แก่บุคคลซึ่ง

1. มีความคิดเห็นเป็นของตนเอง ไม่นิยมการยอมตามความคิดเห็นของผู้อื่น เว้นเสียแต่ว่าจะถูกชักจูงให้คล้อยตามได้ว่า ความเห็นนั้นมีเหตุผลควรที่จะเชื่อถือ
2. เป็นคนที่ปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ใหม่ ๆ ได้ง่าย
3. มีความรับผิดชอบ ผูกพันในสิ่งที่เขาได้ตัดสินใจกระทำลงไป
4. ไม่มีอคติต่อผู้ที่มีความแตกต่างจากตน เช่น ศาสนาอื่น เชื้อชาติอื่น
5. คิดถึงบุคคลอื่นในฐานะที่คน ๆ นั้น เป็นตัวของเขาเองไม่ใช่ไปจัดประเภทให้เขา เช่น ไม่ไปเรียกเขาว่า "หัวรุนแรง" หรือพวกฝ่ายซ้าย โดยไม่มีเหตุผล
6. มองโลกในแง่ดีอยู่เสมอ มีศรัทธาและความหวังต่อชีวิต
7. ไม่ยอมก้มหัวให้กับผู้ยิ่งใหญ่ง่าย ๆ แม้ว่าจะยอมรับอำนาจ แต่อำนาจนั้นต้องมีเหตุผล หรือมีความชอบธรรม

ทินพันธุ์ นาคะตะ²⁶ กล่าวถึง การมีจิตใจแบบประชาธิปไตย ซึ่งสอดคล้องประสานกับประชาธิปไตยในฐานะวิถีชีวิตของชัชนันต์ได้เป็นอย่างดี การมีจิตใจแบบประชาธิปไตย ดังกล่าวมีดังนี้

1. คนส่วนใหญ่ในสังคมจะต้องมีอุดมคติร่วมกัน ยอมรับ และสนับสนุนหลักการปกครองระบอบประชาธิปไตย
2. ทั้งผู้ปกครอง (มาจากประชาชน) และประชาชนยึดมั่นในอุดมคติของประชาธิปไตย
3. เคารพในกติกาของประชาธิปไตยที่กำหนดไว้ด้วยความตกลงร่วมกัน และมีข้อผูกพันที่จะต้องปฏิบัติตามกติกานั้น
4. สนใจในกิจการของบ้านเมือง และสนใจที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในการเมือง
5. มีความสำนึกในหน้าที่พลเมืองของตน เช่น การปฏิบัติตามกฎหมาย เคารพกฎหมาย การเสียภาษี การเป็นทหารเพื่อป้องกันประเทศ เป็นต้น
6. ต้องมองโลกในแง่ดี มีความไว้วางใจในผู้อื่น
7. รู้จักการวิพากษ์วิจารณ์อย่างมีเหตุผล และเป็นไปในเชิงสร้างสรรค์ หรือ "ติเพื่อก่อ" ไม่ใช่ "ติเพื่ทำลาย"
8. ต้องมีบุคลิกภาพที่ไม่เป็นเผด็จการ

ศูนย์วิทยทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

²⁶ ทินพันธุ์ นาคะตะ, "ประชาธิปไตย ความหมาย ปัจจัยเอื้ออำนวย และการสร้างจิตใจ" วารสารธรรมศาสตร์ (กุมภาพันธ์ 2517), อ้างจาก ชัชนันต์ สมุทวณิช, วิชาลัทธิการเมือง ส.033, หน้า 30-34.

4. แนวคิดเสรีนิยม

แนวคิดเสรีนิยมเป็นแนวคิดที่เป็นพื้นฐานของแนวคิดประชาธิปไตยเป็นอุดมการณ์ส่วนหนึ่งของประเทศประชาธิปไตย และเป็นพลังผลักดันที่ก่อให้เกิดการปฏิวัติเพื่อให้เป็นประชาธิปไตยในหลายประเทศ²⁷ นักคิดคนสำคัญของแนวคิดนี้ เช่น จอห์น ล็อก เจเรมี เบนแธม จอห์น สจ๊วต มิลล์ เป็นต้น

จอห์น ล็อก²⁸

ล็อกเชื่อว่ามนุษย์ในสภาวะธรรมชาติด้อยมีเสรีภาพอย่างสมบูรณ์ และมีความเสมอภาคกัน ที่ว่ามีเสรีภาพอย่างสมบูรณ์ หมายความว่า มนุษย์แต่ละคนมีเสรีภาพในการที่จะกระทำอะไรก็ได้ รวมทั้งในการที่จะจัดการกับทรัพย์สินสมบัติและกับตัวของเขาเองอย่างไรก็ได้ตามที่เห็นสมควรภายในขอบเขตของกฎธรรมชาติ โดยไม่ขึ้นอยู่กับหรือเป็นทาสของเจตจำนงของผู้อื่น แสดงให้เห็นว่าเสรีภาพนี้ไม่ใช่การทำอะไรตามอำเภอใจ แต่ทำภายในกรอบของกฎเกณฑ์

ที่ล็อกกล่าวว่ามนุษย์ในสภาวะธรรมชาติดีความเสมอภาคกันนั้น เขาหมายความว่าในเมื่อมนุษย์ทุกคนต่างก็เป็นมนุษย์ด้วยกัน เกิดมามีอวัยวะและสมรรถภาพต่าง ๆ อย่างเดียวกัน ย่อมมีความเท่าเทียมกัน ไม่มีใครเป็นใหญ่กว่าใคร ไม่มีใครสามารถบังคับข่มเหงใครได้ มนุษย์ในฐานะเป็นมนุษย์ด้วยกันมีสมรรถภาพทางร่างกายและจิตใจเหมือนกัน หรือใกล้เคียงกัน ย่อมไม่มีใครทำตนเป็นใหญ่เหนือผู้อื่นได้

²⁷ จรูญ สุภาพ, ลัทธิการเมืองและเศรษฐกิจเปรียบเทียบ, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2532), หน้า 70.

²⁸ อุกฤษฏ์ แพทย์น้อย, "กำเนิดลัทธิเสรีนิยมประชาธิปไตยสมัยใหม่" ใน เอกสารการสอน ชุดวิชา ปรัชญาการเมือง มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช พิมพ์ครั้งที่ 6, (กรุงเทพมหานคร : 2534), หน้า 304-307, 331-333.

สรุปแล้วตามความคิดของลือค มนุษย์ในสภาวะธรรมชาติดีมีลักษณะสำคัญ 2 ประการ คือ มีเสรีภาพโดยสมบูรณ์ และมีความเสมอภาคกัน สำหรับเรื่องเสรีภาพนั้น ดังได้กล่าวไว้แล้วว่า ลือคไม่ได้หมายถึงการทำอะไรตามอำเภอใจ แต่หมายถึงการกระทำภายในขอบเขตของกฎธรรมชาติ ลือคต้องการจะชี้ให้เห็นว่าเสรีภาพของมนุษย์ในสภาวะธรรมชาตินี้เป็นสิ่งที่มีความควรแก่การรักษาไว้ในสังคมการเมืองเสรีภาพเหล่านี้สมควรได้รับการปกป้อง ถ้าเสรีภาพเป็นสิ่งเดียวกับการทำตามอำเภอใจ ก็ไม่น่าจะเป็นสิ่งมีค่า เพราะโดยสามัญสำนึกแล้วการทำอะไรตามอำเภอใจ ไม่อยู่ในกรอบระเบียบใด ๆ ทั้งสิ้น ไม่น่าจะเป็นสิ่งมีค่า เพราะมักจะทำความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น ด้วยเหตุนี้ลือคจึงกำหนดลักษณะของเสรีภาพเอาไว้ว่า คือการทำอะไรก็ได้ภายในขอบเขตของกฎธรรมชาติ สำหรับลือค กฎธรรมชาติเป็นสิ่งเดียวกับเหตุผล กล่าวคือ ลือคเชื่อว่าในจักรวาลมีกฎทางศีลธรรมที่วางแนวทางอันถูกต้องสำหรับความประพฤติของมนุษย์ อยู่แล้ว ไม่ขึ้นอยู่กับการกำหนดของมนุษย์ผู้ใด แต่เป็นกฎที่สูงกว่านั้น เป็นกฎสากลที่พระเจ้าทรงกำหนดขึ้นสำหรับเป็นระเบียบความประพฤติที่ถูกต้องของมวลมนุษย์ ไม่ว่าจะยุคใดสมัยใด หรือไม่ว่าจะอยู่ที่ใด กฎนี้แม้จะกำหนดโดยพระเจ้า ก็ไม่ได้หมายความว่าไปทำตามอำเภอใจของพระเจ้า เจตจำนงของพระเจ้ากับเหตุผลเป็นสิ่งเดียวกัน กฎสากลเหล่านี้ ซึ่งพระเจ้าเป็นผู้กำหนดจึงอุปปรไปด้วยเหตุผล และมนุษย์เราสามารถรู้ได้ด้วยเหตุผล เสรีภาพที่อยู่ภายในกรอบของกฎธรรมชาตินี้จึงเป็นเสรีภาพที่ทรงไว้ซึ่งคุณธรรม เป็นสิ่งที่มีค่าอย่างแท้จริง

ลือคอธิบายเนื้อหาของกฎธรรมชาติไว้ ดังนี้

กฎข้อแรกก็คือ มนุษย์ต้องไม่ทำลายชีวิตของตนเองหรือของผู้อื่น ลือคอ้างเหตุผลว่า ในเมื่อมนุษย์ทุกคนเป็นสิ่งที่พระเจ้าสร้างขึ้นมา เป็นสมบัติหรือผลผลิตของพระเจ้า ไม่ใช่ของเล่นที่เราเป็นเจ้าของ และที่เราจะใช้ทำอะไรก็ได้ตามใจชอบ เราก็อ่อมไม่มีสิทธิ์ที่จะทำลายชีวิต อีกประการหนึ่ง พระเจ้าสร้างมนุษย์มาให้เท่าเทียมกัน ไม่มีใครมีอำนาจเหนือชีวิตของผู้อื่นได้ พระเจ้าไม่ได้สร้างมนุษย์แต่ละคนขึ้นมาเป็นเครื่องบำรุงบำเรอความพอใจของผู้อื่น ดังนั้น มนุษย์ไม่ควรทำลายชีวิตผู้อื่น ยกเว้นในกรณีที่เป็นการป้องกันชีวิตของตนเองเท่านั้น

กฎธรรมชาติข้อที่สอง สืบเนื่องมาจากกฎข้อแรก กล่าวคือ มนุษย์ทุกคนมีสิทธิที่จะลงโทษผู้ละเมิดกฎธรรมชาติข้อแรกซึ่งห้ามการทำลายชีวิต เนื่องจากมนุษย์ในสภาวะธรรมชาตินี้มีความเท่าเทียมกัน ไม่มีใครเป็นใหญ่กว่าใคร สิทธิที่จะใช้อำนาจลงโทษนี้ย่อมเป็นสิทธิที่ทุกคนมีโดยเท่าเทียมกัน กฎธรรมชาติข้อที่สองนี้ นำไปสู่ผลก็คือ แต่ละคนมีสิทธิที่จะทำร้ายหรือทำลายชีวิตผู้ที่คุกคามชีวิตของตนเพื่อเป็นการลงโทษได้ ฟังดูแล้วจะขัดกับกฎข้อที่หนึ่งที่ห้ามการทำลายชีวิต แต่ลือคอธบายว่าการที่คน ๆ หนึ่งละเมิดกฎธรรมชาติข้อแรก ก็ต้องถือว่าคนผู้นั้นไม่ใช่หลักเหตุผล ใช้กฎอื่นที่ไม่ใช่กฎของพระเจ้า บุคคลผู้นั้นย่อมเป็นอันตรายต่อมวลมนุษย์หมดความเป็นส่วนหนึ่งของเผ่าพันธุ์มนุษย์ เปรียบเสมือนสัตว์ร้ายที่เป็นอันตรายต่อมนุษย์สมควรที่จะถูกทำลาย ดังนั้น กฎข้อที่สองไม่ขัดกับข้อแรกในแง่นี้

จากการที่กฎธรรมชาตินี้เนื้อหาดังกล่าวไปแล้ว ลือคอเชื่อว่ามนุษย์มีสิทธิตามธรรมชาติบางอย่างตามมรดกด้วย ได้แก่ สิทธิในการรักษาชีวิตของตนเอง สิทธิในการรักษามนุษยชาติทั้งมวล สิทธิที่จะลงโทษผู้ละเมิดกฎธรรมชาติและสิทธิที่จะได้รับค่าชดเชยค่าเสียหายจากผู้กระทำผิด และสิทธิในทรัพย์สิน

ลือคอให้คำนิยามของเสรีภาพไว้ว่า คือ การกระทำตามใจชอบภายในขอบเขตของกฎธรรมชาติ เป็นเสรีภาพที่มีจริยธรรม ตามลักษณะเช่นนี้ เสรีภาพจึงเป็นสิ่งที่มีความควรแก่การรักษาไว้ และดังนั้น ในสังคมการเมือง มนุษย์จึงควรมีเสรีภาพในขอบเขตเท่าเดิม ในสังคมการเมืองที่มีกฎหมายที่อยู่ในขอบเขตของกฎธรรมชาติ มนุษย์จึงมีเสรีภาพเท่ากับในสภาวะธรรมชาติ การที่ทฤษฎีของออบส์มีข้อสรุปที่ต่างออกไปก็เพราะออบส์ไม่ได้ระบุว่า เสรีภาพต้องอยู่ในขอบเขตแบบเดียวกับที่ลือคอกำหนด เสรีภาพในสภาวะธรรมชาติของออบส์เป็นเสรีภาพที่ปราศจากขอบเขต และเป็นต้นเหตุสำคัญของสงครามระหว่างมนุษย์ ในสังคมการเมือง มนุษย์จึงไม่ควรจะมีเสรีภาพที่มีขอบเขตกว้างขวางเท่าเดิม ดังนั้น เมื่อมนุษย์มาอยู่ภายใต้กฎหมายในสังคมการเมืองซึ่งห้ามการกระทำหลายอย่างที่มนุษย์ในสภาวะธรรมชาตินี้มีเสรีภาพที่จะกระทำได้ เสรีภาพของมนุษย์ก็ย่อมถูกบั่นทอนลง

เราอาจกล่าวได้ว่า เมื่อลือคกล่าวว่ามนุษย์ยอมสละเสรีภาพในสภาวะธรรมชาติ เพื่อมาอยู่ร่วมกันในสังคมการเมืองนั้น ความหมายที่แท้จริงก็คือ มนุษย์เลือกที่จะเปลี่ยนรูปแบบของการใช้เสรีภาพของตนไป จากรูปแบบของการใช้เสรีภาพโดยไม่มีอำนาจส่วนกลางควบคุม มาเป็นรูปแบบของการใช้เสรีภาพโดยมีอำนาจส่วนกลางควบคุม แต่ขอบเขตของเสรีภาพนั้น มนุษย์ยังคงมีเท่าเดิม

เจเรมี เบนแอม

เบนแอมยอมรับว่าแต่ละคนมีเสรีภาพ เมื่อมีเสรีภาพ บุคคลจะแสวงหาความพึงพอใจได้เต็มที่ แต่ถ้าเสรีภาพนั้นทำให้ความพึงพอใจของผู้อื่นลดลง ก็ต้องมีกฎหมายจำกัดเสรีภาพลงบ้าง เพื่อให้เกิดความพอใจสูงสุดแก่คนจำนวนมากที่สุด เบนแอมยังเห็นว่า เอกชนควรมีกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สิน เพราะเป็นการจูงใจให้บุคคลทำงาน ซึ่งเป็นหลักประโยชน์นิยมมากกว่าหลักสิทธิธรรมชาติ สำหรับเบนแอมแล้ว สิทธิตามธรรมชาติของมนุษย์มิได้เป็นไปโดยธรรมชาติ หากเป็นสิทธิที่ได้รับมาจากกฎหมาย ยิ่งกฎหมายดีและให้ประโยชน์แก่มนุษย์มากเท่าไร ก็ยิ่งเปิดโอกาสให้มนุษย์จำนวนมากที่สุดได้มีความผาสุกที่สุด แสดงว่าเบนแอมยึดถือหลักประโยชน์มากกว่าหลักสิทธิธรรมชาติ ²⁹

กล่าวโดยสรุปแล้ว แนวคิดเสรีนิยมของเบนแอมมีหลักการสำคัญ ดังนี้ ³⁰

1. บุคคลหนึ่งมีเสรีภาพ
2. มีสิทธิทางการเมืองและกฎหมาย

²⁹ พลศักดิ์ จิตรไกรศิริ, ความคิดทางการเมืองเบื้องต้น (กรุงเทพมหานคร : 2529), หน้า 236.

³⁰ สมพงษ์ เกษมสิน, ลัทธิการเมือง (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2519), หน้า 100.

3. รัฐบาลต้องยึดหลักกฎหมาย และจะต้องอยู่ภายใต้การควบคุมและยินยอมของประชาชน
4. รัฐบาลที่ดีจะต้องให้ความสุขอย่างยิ่งแก่บุคคลจำนวนมากที่สุด
5. แต่ละคนมีสิทธิที่จะหาความสุข
6. ให้บุคคลมีเสรีภาพในการริเริ่ม
7. เสรีภาพในการแข่งขัน
8. เสรีภาพในการออกเสียงเลือกตั้ง
9. เป็นรากฐานของพรรคเสรีนิยมของอังกฤษ

แนวคิดเสรีนิยมของเบนแธมนี้ เป็นรากฐานของพรรคการเมืองพรรคหนึ่งของอังกฤษ คือ พรรคเสรีนิมนั่นเอง

จอห์น สจ๊วต มิลล์^{๓๑}

งานที่โด่งดังของมิลล์ในเรื่องเสรีภาพ คือ หนังสือ "ว่าด้วยเสรีภาพ" (On Liberty) มิลล์คิดว่าเสรีภาพเป็นเรื่องธรรมชาติ เป็นเรื่องเก่าแก่ที่มีการกล่าวถึงกันมาตลอด ว่าด้วยเสรีภาพเป็นเรื่องที่ผูกติดกับเงื่อนไขในทางสังคม

การที่บุคคลเข้าร่วมในกิจกรรมทางสังคม เขาเข้าร่วมในลักษณะที่เขายังมีเสรีภาพด้วยความสมัครใจ ด้วยความยินยอมและเข้ามีส่วนร่วมอย่างจริงจัง แต่กิจกรรมที่บุคคลเข้ามีส่วนร่วมในสังคมมักกระทบถึงผู้อื่น เสรีภาพของคนอื่นจึงต้องคำนึงถึงกันให้มาก

^{๓๑} พลศักดิ์ จิรไกรศิริ, ความคิดทางการเมืองเบื้องต้น, หน้า 244.

แม้ว่าเสรีภาพจะประกอบด้วยความรู้จักรับผิดชอบและความมีจิตสำนึกทางสังคม แต่การพิจารณาเสรีภาพให้ถึงแก่นจริง ๆ แล้วมีอยู่เพียง 2 ด้านที่เอื้อแก่กันคือ เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น ซึ่งมีที่มาจากเสรีภาพทางความคิด กับเสรีภาพในการปฏิบัติตามความคิดเห็นบุคคลจึงมีเสรีภาพที่จะคิดวางแผนชีวิตของตนเองและมีเสรีภาพที่จะทำตามแผนชีวิตนั้น แม้ว่าแผนชีวิตนั้นจะโหดโผนปานใด ถ้ายังไม่เป็นอันตรายต่อผู้อื่น สังคมก็ไม่มีสิทธิอำนาจที่จะไปห้ามปรามได้

เสรีภาพมิใช่มีคุณค่าเฉพาะสังคมเท่านั้น แต่เสรีภาพยังมีคุณค่าต่อบุคคลอีกด้วย คนจำนวนมากจะมากำหนดเสรีภาพของคนส่วนน้อยไม่ได้ เนื่องจากเสรีภาพของบุคคลไม่ว่าจะเป็นบุคคลส่วนน้อยหรือส่วนมากมีทั้งที่เป็นคุณและโทษต่อผู้อื่นได้ เฉพาะที่เป็นโทษต่อผู้อื่นเท่านั้นที่สังคมจะสามารถกำหนดบทบัญญัติออกมาห้ามปราม เพราะการปิดปากบุคคลอื่น ๆ เท่ากับเป็นการเสียโอกาสในการล่วงรู้ความจริง สังคมจึงควรส่งเสริมเสรีภาพของบุคคล เพราะบุคคลที่มีความคิด และจินตนาการอย่างเสรีเท่านั้นจึงจะสามารถสร้างสรรค์ความก้าวหน้าให้แก่สังคม คือ สามารถจะออกไปจากกรอบเดิมของสังคมได้ และคิดค้นหรือประดิษฐ์สิ่งใหม่ ๆ ทั้งทางรูปธรรมและนามธรรมได้

อย่างไรก็ตาม สังคมที่เสรีมักจะทำให้เสรีภาพอย่างมีเงื่อนไขกับประชาชน กล่าวคือ การแสวงหาคุณค่าความดีสำหรับตนเอง จะต้องไม่ไปกีดกันสิทธิของผู้อื่น ที่มุ่งมันจะบรรลุถึงสิ่งที่เขาต้องการ บุคคลจึงควรมีความอดทนซึ่งกันและกันเพื่อตนเอง ซึ่งยังดีกว่าที่จะไปบังคับผู้อื่นให้ทำเพื่อสังคม การอยู่เพื่อตนเองยังจะดีกว่าถูกบังคับให้อยู่เพื่อผู้อื่น

มิลล์ได้พยายามเสนอข้อสังเกตที่สำคัญมากสำหรับรัฐ คือ รัฐต้องให้เสรีภาพทางความคิดแก่ประชาชน ซึ่งรวมถึงเสรีภาพในการพูดและการเขียน ข้อเสนอแนะนี้แม้จะเป็นของใหม่สำหรับบางสังคมและไม่ได้เป็นที่คุ้นเคยกันมาก่อนก็ตาม แต่หลักการแห่งเสรีภาพสามารถนำไปปรับปรุงใช้ได้กับทุกสังคม การพิจารณาปัญหาเสรีภาพของมนุษย์จึงเป็นเรื่องที่สำคัญที่จะต้องนำมาถกเถียงกันอีก ทั้งที่ใน 3 ศตวรรษที่ผ่านมาจะได้มีการอภิปรายกันมาแล้วอย่างหนักก็ตาม

จรรยา สุกภาพ ^{๓๒}

จรรยา สุกภาพ ได้สรุปความหมายแนวคิดเสรีนิยมว่า "เสรีนิยม หมายถึง ความเชื่อ และการยอมรับในหลักการ แนวนโยบาย และวิธีการใด ๆ ที่มุ่งไปสู่จุดหมายปลายทางที่สำคัญที่สุด คือ การรักษาและเพิ่มพูนเสรีภาพของบุคคลให้กว้างขวางมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น และการแสวงหาความสุข"

หลักการของเสรีนิยมที่สำคัญมี ดังนี้

1. ให้คุณค่าในการแสดงความคิดเห็นโดยเสรี
2. ถือว่าเสรีภาพในการที่บุคคลจะแสดงออกซึ่งบุคลิกภาพของตนนั้น เป็นสิ่งที่มี
ความหมายและสำคัญเป็นอย่างยิ่ง
3. มีความเชื่อว่า การที่บุคคลมีเสรีภาพในการแสดงออกซึ่งความคิด สติปัญญา และ
การกระทำต่าง ๆ นั้นจะเป็นประโยชน์ทั้งต่อตนเองและสังคม
4. รักษาสถาบันและนโยบายต่าง ๆ ที่ช่วยให้สามารถปกป้องคุ้มครอง และเพิ่มพูน
การแสดงออกโดยเสรีได้
5. มีความเชื่อถ้อยและยึดมั่นในเสรีภาพว่าเป็นสิ่งสำคัญ และสามารถที่จะนำไปใช้ได้
6. ไม่ยอมให้การใช้อำนาจโดยปราศจากการควบคุม และประสงค์จะใช้วิธีการอื่น
ในสังคมเข้ามาแทนที่การใช้อำนาจนั้น
7. ถือว่าการแสดงออกแห่งบุคลิกภาพของบุคคลนั้นเป็นสิ่งที่มีคุณค่า มีประโยชน์ และ
พึงรักษาไว้
8. ไม่พึงใจในการใช้อำนาจที่มีขอบ แต่ต้องการให้บุคคลหลุดพ้นจากการใช้อำนาจ
ตามอำเภอใจของผู้มีอำนาจ

^{๓๒} จรรยา สุกภาพ, ลัทธิการเมืองและเศรษฐกิจเปรียบเทียบ, หน้า 52-56

9. ลัทธิเสรีนิยมปรารถนาที่จะให้มีการควบคุมสังคมทางการเมืองในลักษณะที่มีไว้เป็นเรื่องของคน คือ มีไว้เป็นอำนาจของคนใดหรือกลุ่มใดโดยเฉพาะ แต่เป็นอำนาจที่เกิดขึ้นจากหลักการที่ถูกต้อง เช่น การยึดถือหลักแห่งกฎหมาย และการตลาดโดยเสรี

10. ลัทธิเสรีนิยมให้ความสำคัญแก่บุคคลเป็นอย่างยิ่ง ดังนั้น พวกเสรีนิยมจึงมักเป็นปัจเจกชนนิยมด้วย นอกจากนั้น เสรีนิยมยังสนับสนุนความเป็นพหุนิยม นั่นคือ ไม่ต้องการให้กลุ่มใดมีอำนาจแต่เพียงกลุ่มเดียว หรือมีการรวมอำนาจโดยหน่วยงานหน่วยเดียวเป็นพิเศษ ให้ประชาชนสามารถรวมกลุ่มได้โดยเสรี ต้องการให้มีการปกครองท้องถิ่น ยกย่องวิธีการแสวงหาความยินยอมและการชั่งจูง เพื่อให้เกิดการยอมตามโดยเสรี

11. ต้องการให้บุคคลมีเสรีภาพในการหาความสุขและความคิดเห็น ยึดหลักกฎธรรมชาติเป็นรากฐาน (ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งซึ่งอาจรู้ได้โดยใช้เหตุผล)

ลัทธิเสรีนิยมมีจุดหมายปลายทางหลายประการคือ

1. ต้องการให้มีเสรีภาพในลักษณะที่เป็นสิ่งที่อำนวยความสะดวกได้ และสามารถปฏิบัติได้ และบุคคลพึงมีและใช้เสรีภาพในทางปฏิบัติได้อย่างจริงจัง

2. ต้องการเสริมสร้างให้บุคคลได้รับโอกาสและมีความสามารถที่จะแสดงออก

3. มุ่งขยายโอกาสให้บุคคลโดยทั่วไป

4. สนับสนุนวิทยาศาสตร์ วิทยาการ และการทดลองต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์แก่

ส่วนรวม

5. เสรีนิยมในปัจจุบันเห็นว่า การแทรกแซงโดยชอบของรัฐนั้น อาจจะต้องกระทำบ้าง แต่ในขอบเขตที่จำกัด และมีเหตุผลโดยชอบ

6. การขยายสิทธิในการออกเสียงเลือกตั้ง คือ มุ่งขยายสิทธิดังกล่าวให้กับประชาชนโดยทั่วไป เพื่อให้ได้สามารถมีส่วนร่วมในการปกครองประเทศ

7. เสรีนิยมยุคปัจจุบันมุ่งยึดถือหลักเหตุผลและสภาพความเป็นจริงด้วย เช่น พิจารณาถึงความต้องการของสังคม ปัจจัยและโอกาสต่าง ๆ ที่บุคคลอาจใช้ได้

บทสรุป

ในบทนี้ได้แสดงถึงทฤษฎีและแนวคิดที่ใช้เป็นกรอบความคิด เพื่อศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรหลัก 3 ตัว คือ พุทธธรรม การเมือง และการพัฒนาประชาธิปไตย ทฤษฎี และแนวคิดที่ใช้มี 4 แนวคิด คือ แนวคิดในเรื่องความคิดทางการเมือง การเมือง ประชาธิปไตย และแนวคิดเรื่องเสรีนิยม ทฤษฎีและแนวคิดทั้ง 4 เป็นแนวคิดที่สำคัญในการวางกรอบความคิด เพื่อศึกษาความคิดของพระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) ในงานวิจัยชิ้นนี้

เมื่อเราได้กรอบความคิดเพื่อใช้ในการศึกษาวิจัยแล้ว การวิจัยในบทต่อไปนั้น จึงจำเป็นต้องชี้แจงในการที่จะต้องทำความเข้าใจในสาระของความคิดหลักก่อนนั้นคือ หลักพุทธธรรม ซึ่งเป็นหลักคิดหลักสำคัญที่จะใช้เป็นพื้นฐานความคิดทั้งหมดในการมองหรือศึกษา เรื่องการเมือง และการพัฒนาประชาธิปไตย ดังนั้น ในบทต่อไปจะกล่าวถึงสาระสำคัญของหลักพุทธธรรม เพื่อประโยชน์ดังที่กล่าวมาข้างต้น

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย